Влад Вадим Федорович, *доктор філософії у галузі права, старший викладач кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справа,*

Вацюк Віктор Олександрович, *кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права та безпеки імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДНОСТІ ПОЛОЖЕНЬ СТАТТІ 615 КПК УКРАЇНИ ГАРАНТІЯМ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах збройної агресії проти України особливого значення набуває забезпечення ефективності кримінального провадження при одночасному дотриманні фундаментальних прав і свобод людини. Запровадження спеціального порядку здійснення досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану стало необхідною законодавчою реакцією на об'єктивні труднощі функціонування органів правосуддя. Водночас такі особливі процедури не повинні призводити до звуження змісту конституційних гарантій прав людини.

Відповідно до статті 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Основний Закон встановлює, що ніхто не може бути заарештований або утримуватися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду та лише на підставах і в порядку, встановлених законом [1]. Таким чином, судовий контроль визначається як основна гарантія недопущення необґрунтованого втручання держави у сферу особистої свободи.

Пунктом 2 частини першої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України передбачено, що у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею визначених законом повноважень такі повноваження здійснює керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або слідчого, погодженим із прокурором [2].

Вказане положення має на меті забезпечення безперервності кримінального процесу у випадках, коли через бойові дії, окупацію територій або інші обставини здійснення правосуддя є фактично ускладненим чи неможливим. Проте одночасно виникає питання щодо відповідності такого механізму

принципу незалежного судового контролю, оскільки до переліку повноважень, які можуть бути передані керівнику органу прокуратури, належать процесуальні рішення, що безпосередньо впливають на права та свободи людини.

Зокрема, йдеться про повноваження щодо надання дозволу на затримання особи з метою приводу, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, а також інших процесуальних дій, які за загальним правилом здійснюються лише за рішенням слідчого судді [2]. Таким чином, фактично допускається можливість прийняття рішень щодо істотного обмеження прав особи суб'єктом, який не належить до судової влади.

Конституційна вимога щодо здійснення такого контролю саме судом пов'язана з необхідністю забезпечення незалежності та неупередженості під час вирішення питань про обмеження особистої свободи. Прокурор, на відміну від слідчого судді, є учасником кримінального провадження зі сторони обвинувачення та здійснює функцію кримінального переслідування. Тому надання йому повноважень, які за своєю природою є елементом судового контролю, може створювати ризик порушення принципу розмежування функцій обвинувачення та правосуддя.

Аналогічний підхід закріплений у практиці Європейського суду з прав людини при тлумаченні статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Суд неодноразово наголошував, що контроль за законністю позбавлення особи свободи повинен здійснюватися органом, який є незалежним від органів кримінального переслідування та має право ухвалювати обов'язкові рішення щодо звільнення особи у разі незаконності такого обмеження [4].

Водночас стаття 64 Конституції України допускає можливість встановлення окремих обмежень прав і свобод людини в умовах воєнного стану, однак такі обмеження не можуть бути свавільними та не повинні скасовувати сутність основоположних прав [1]. Право на свободу та особисту недоторканність належить до тих прав, реалізація яких потребує особливих процесуальних гарантій.

Таким чином, положення пункту 2 частини першої статті 615 КПК України, хоча і спрямоване на забезпечення ефективності кримінального провадження в умовах воєнного стану, містить потенційні ризики невідповідності статті 29 Конституції України. Передача окремих повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури фактично допускає здійснення контролю за обмеженням права на свободу суб'єктом, який не має статусу незалежного судового органу.

На нашу думку, вирішення зазначеної проблеми має здійснюватися шляхом удосконалення механізму територіальної та організаційної доступності судового контролю, а не шляхом передачі судових повноважень органам кримінального переслідування.

По-перше, доцільним є запровадження механізму автоматичного визначення альтернативного слідчого судді у разі неможливості роботи

конкретного суду. Такий підхід може передбачати законодавче закріплення процедури передачі повноважень слідчого судді до найближчого територіально доступного суду або іншого визначеного суду, який фактично продовжує здійснювати правосуддя.

У цьому випадку рішення щодо затримання особи, обшуку, арешту майна чи інших заходів забезпечення кримінального провадження залишатимуться виключною компетенцією суду, що відповідатиме вимогам статті 29 Конституції України.

По-друге, необхідним є ширше застосування дистанційного судового провадження за допомогою відеоконференцзв'язку. В умовах, коли фізична присутність слідчого судді або учасників процесу є неможливою через бойові дії, проведення судового засідання в режимі відеоконференції може забезпечити оперативність прийняття процесуальних рішень без передачі судових функцій прокурору.

Такий механізм уже передбачений кримінальним процесуальним законодавством України та може бути адаптований для умов воєнного стану шляхом спрощення організаційних процедур його застосування.

По-третє, необхідно передбачити створення спеціального резерву слідчих суддів, які можуть тимчасово здійснювати повноваження в регіонах, де суди не можуть працювати. Такий резерв може формуватися з числа суддів інших судів, які мають відповідний досвід здійснення кримінального судочинства.

Це дозволило б забезпечити оперативний розгляд невідкладних клопотань без залучення прокурора як суб'єкта, який одночасно підтримує державне обвинувачення.

По-четверте, доцільним є створення єдиного електронного механізму взаємодії між органами досудового розслідування та судами. Така система могла б забезпечувати дистанційне подання клопотань, автоматичний розподіл їх між доступними слідчими суддями, електронне ознайомлення суду з матеріалами та ухвалення процесуальних рішень незалежно від місця перебування учасників провадження.

Виходячи із вищезазначеного, ми вважаємо, що оптимальним шляхом вирішення проблеми є не заміна судового контролю контролем органів прокуратури, а створення умов, за яких судовий контроль може здійснюватися навіть за відсутності фізичної можливості роботи конкретного суду. Воєнний стан може обумовлювати особливості організації правосуддя, однак не повинен призводити до передачі виключно судових функцій органам, які здійснюють кримінальне переслідування.

Отже, законодавче регулювання особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану має ґрунтуватися на пошуку балансу між необхідністю забезпечення ефективності кримінальної юстиції та обов'язком держави гарантувати права і свободи людини. Відступ від загального порядку судового контролю може бути виправданий лише за умови його винятковості,

тимчасовості, пропорційності та подальшої ефективної судової перевірки прийнятих рішень.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Case of Nikolova v. Bulgaria (Application no. 31195/96). Judgment of the European Court of Human Rights, 25 March 1999. URL: https://hudoc.echr.coe.int

***Гаран Ольга Володимирівна**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та господарського права Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року поставило перед національною правовою наукою та практикою безпрецедентне завдання: забезпечити функціонування конституційного ладу в умовах екзистенційної загрози державному суверенітету. Проблема трансформацій концепції конституціоналізму в умовах екстраординарних ситуацій, зокрема воєнного стану, набуває особливої актуальності у сучасній юридичній науці [1; 2; 3]. «Адже, конституціоналізм є універсальним носієм теоретичної енергії конституційної демократії, основою парадигми конституційної практики, критерієм конституційності дій органів публічної влади та інших суб'єктів права» [3, с. 21].

Між конституціоналізмом і кризою існує нерозривний зв'язок [1], адже саме криза стає тим «лакмусовим папірцем», який перевіряє стійкість конституційних інститутів та спроможність правової системи адаптуватися до надзвичайних обставин без втрати своєї сутнісної основи [2].

«Конституціоналізм доцільно розглядати не як статичну конструкцію, а як динамічну, живу систему цінностей, принципів, інститутів і процедур, здатну адаптуватися до змін у реальності та залишатися необхідним світоглядним та